

In deze rubriek belicht Jeroen Dera recente gedichten die zich goed lenen voor klassengesprekken in het literatuuronderwijs.

Gedicht in de klas: Sarah Eelen

El Niño

Aan de Nijl kruipt een varaan uit zijn vel
in flarden, ontluikt aan de opgedroogde oever

een gladde slang. Zilte landbouwgrond
keert de mensen binnenstebuiten. Ook ditmaal

blijken het kraanvogels te zijn.
Geen honingzuigers, niet Nechbet, de gierengodin

niemand met zachte stem vannacht
slaap je weer naast de man met de ibislach.

De elfde plaag, nog geen naam gegeven –
straks vragen ze je weer een kind als offer.

Uit: Sara Eelen, *Kratermond*. Querido, 2025.

De Belgische Sara Eelen debuteerde in 2022 met de bundel *Het nodige breken* en is een van de drijvende krachten achter het collectief *Klimaatdichters*, dat via en in poëzie aandacht vraagt voor de klimaatverandering. Ook het gedicht ‘El Niño’ uit haar tweede bundel *Kratermond* kan moeilijk besproken worden zonder aandacht voor de ecokritische thematiek ervan. Wie poëzieonderwijs aan burgerschap wil verbinden, is bij Eelens werk dus aan het goede adres – maar zoals veel klimaatpoëzie leent het gedicht zich ook uitstekend voor vakoverstijgend denken (zie ook Van Doeselaar, 2023).

Om dit gedicht te interpreteren, hebben leerlingen namelijk kennis nodig die over het algemeen niet tot het programma van het taalonderwijs behoort. Dat begint al bij de titel: wat weten leerlingen over ‘El Niño’? Bij het vak Aardrijkskunde is het verschijnsel onderdeel van het curriculum, dus leerlingen zouden in staat moeten zijn te beschrijven dat het weerfenomeen tot hogere zeewatertemperaturen in de Stille Oceaan leidt, hetgeen ervoor zorgt dat bepaalde delen van de wereld extremere droogte ervaren en andere juist extremere regenval. Dat inzicht is nodig om te begrijpen wat er in Eelens gedicht aan de Nijl gebeurt: daar is sprake van een ‘opgedroogde oever’ (extreme droogte) en van ‘zilte landbouwgrond’ – niet alleen vanwege overmatige irrigatie, maar ook omdat er door de droogte minder water is om de

zouten uit de bodem te spoelen.

Na die aardrijkskundige aftrap blijft er genoeg stof voor literaire discussie over. Kijk maar naar het enjambement in de openingsstrofe: in ‘uit zijn vel / in flarden’ zien we de varaan vervellen door de iconische regelaafbreking. En zien leerlingen wat het effect is van het woord ‘ontluikt’ in de tweede regel, dat niet alleen assoneert met ‘opgedroogde’ maar normaal gezien gebruikt wordt voor (hier afwezig!) bloemen en niet bepaald voor slangen? Crucialer voor begrip van het gedicht: wat betekent dat ‘keert de mensen binnenstebuiten’? Eelen verwijst daarmee naar de honger die ontstaat door mislukkende oogsten op uitgeputte, te zout geworden landbouwgronden in tijden van klimaatverandering (die de effecten van El Niño alleen maar uitvergroot).

Voer voor discussie biedt de frase ‘Ook ditmaal / blijken het kraanvogels te zijn’. Want waarnaar verwijst ‘het’ in die zin? Zijn er na de onheilspellende varaan en slang opeens kraanvogels in het landschap gearriveerd of verwijst ‘het’ naar ‘de mensen’ die binnenstebuiten worden gekeerd van de honger? Dat je die vraag niet met grote zekerheid kunt beantwoorden en dat ‘het juiste antwoord’ dus niet bestaat, is op zich al een mooi inzicht voor een poëzieles (cf. Dera, 2018). Rijker nog wordt de bespreking als leerlingen moeten nadenken over de symboliek van de kraanvogel. Kennen ze de culturele connotatie van de kraanvogel in bijvoorbeeld de Japanse of Keltische cultuur, waarin het dier wordt gezien als aankondiger van transformatie en een lang leven? In de context van de gebeurtenissen in dit gedicht is het interessant om

over die symboliek na te denken: als de mensen kraanvogels blijken te zijn, zullen ze ‘Ook ditmaal’ niet volledig verdwijnen, gelet op het lange leven waar de kraanvogel voor staat. Maar de symboliek van transformatie is hier óók aan de orde: het ecosysteem in Egypte verandert, en dat belooft weinig goeds.

Met kraanvogelkennis alleen komen leerlingen er intussen niet: ze zullen ook moeten weten wat honingzuigers zijn en waarom ze niet in dit gedicht voorkomen (antwoord: omdat deze nectardrinkende vogels geen voedsel hebben als er geen bloemen groeien). Bovendien verwijst Eelen via ‘Nechbet, de gierengodin’ en de ‘man met de ibislach’ naar de Egyptische mythologie, en duikelen we dus vanuit aardrijkskunde en biologie de geschiedenisles in. Het is zinvol om leerlingen te laten opzoeken wie Nechbet is (relevante informatie: deze als gier verbeelde godin wordt wel gezien als ‘Moeder der Moeders’, onder meer van het faraokind) en ze tevens te laten uitzoeken aan welke Egyptische god de heilige ibis is gewijd (Thoth, god van de wijsheid en de schrijfkunst).

De hamvraag is dan natuurlijk wat deze goden in dit gedicht doen. Net als met de kraanvogels kun je daar meerdere kanten mee uit. Enerzijds klinkt het geruststellend dat Nechbet afwezig is, omdat gieren zich tegoed doen aan de doden (zoals het ook optimistisch lijkt dat de ‘je’-figuur vannacht slaapt naast een man met een wijze lach). Anderzijds is het alarmerend dat de ‘Moeder aller Moeders’ niet aanwezig is in dit door en door dorre landschap. Dan is er ‘niemand met zachte stem’ die geruststel-

lende woorden kan fluisteren – hetgeen misschien ook wel verklaart waarom de grammatica en de interpunctie in de voorlaatste strofe enigszins ontsporen.

Zo ambigu als het middenstuk van het gedicht is, zo expliciet is de slotstrofe. Om dat te zien, hebben leerlingen wel kennis over het Bijbelboek Exodus nodig, waarin de tien plagen worden beschreven die God over Egypte uitstortte. Wat er rond de Nijl gebeurt, is voor Eelen een ‘elfde plaag’, alleen is het nu de mens zelf die de rampspoed over zich afroept. Het geofferde kind in de slotregel verdient daarbij nog aandacht om de klassenbespreking rond te maken. Enerzijds sluit dat beeld goed aan bij het Bijbelverhaal, omdat de tiende plaag die van de dood der eerstgeborenen is. Maar ook de titel van het gedicht kan niet los worden gezien van dit offer: in het Spaans betekent ‘El Niño’ immers letterlijk ‘de kleine jongen’.

In dit gedicht vraagt Eelen kortom aandacht voor de vele *niños* en *niñas* die in Noordoost-Afrika onder de hongersnood bezwijken. De vraag die na lezing rest, neemt de leerling hopelijk mee naar huis: wat is onze verantwoordelijkheid tegenover die toekomstloze kindertijd of kinderloze toekomst?

LITERATUUR

Dera, J. (2018). ‘Hoe ze maar bleven emmeren tot ik kon lopen’: Productief omgaan met interpretatieverschillen in het poëzieonderwijs. *Levende Talen Magazine*, 105(6), 5–8.

Doeselaar, N. van. (2023). ‘Dit is een feest dat op scherp stelt’: Klimaatpoëzie voor het vak Nederlands in de bovenbouw. In J. Dera & J. Graus (Red.), *Nieuwe perspectieven voor poëzieonderwijs* (p. 6–11). Vereniging van Leraren in Levende Talen.